

Seminar over confessionelen en vernieuwing, 24 en 25 januari 1992

Dit levendige tweedaagse seminar, onder de titel *Confessionelen en de perceptie van vernieuwing. Nederlandse en Belgische waarnemingen van een andere tijd, 1870-1940* en georganiseerd door het Postdoctoraal Opleidingsprogramma Negentiende en Twintigste Eeuwse Geschiedenis (PONTEG), vond plaats in het conferentiecentrum Bergen te Vught, waar een kleine veertig deelnemers zich in een afzonderlijk paviljoen had teruggetrokken om, onder leiding van voorzitter H. Righart (Utrecht), uitvoerig met elkaar van gedachten te wisselen over lopend onderzoek op dit gebied.

In het laatste kwart van de negentiende en het begin van de twintigste eeuw voltrokken zich op nagenoeg alle levensgebieden fundamentele veranderingen, processen die veelal worden aangeduid met de term 'modernisering'. Werd deze periode lang gezien als een breukvlak met vele discontinuïteiten, de laatste jaren krijgt men echter meer oog voor het lange-termijnperspectief en allerlei regionale of sociale verschillen. Het streven om nieuwe opvattingen te verwezenlijken botste immers vaak op bestaande mentale, politieke en religieuze structuren en ideologieën. Vandaar dat er ook wel, in navolging van S. Stuurman, wordt gesproken van een 'strijd om de moderniteit'. Deze 'strijd' kende vele tempoverschillen en om de traagheid van maatschappelijke veranderingen in Nederland aan te geven spreekt men wel van de 'lange negentiende eeuw', die de periode 1780-1940 omvat. Deze Nederlandse traagheid wordt in de literatuur voor een groot deel teruggevoerd op de kracht waarmee confessionelen een eigen vorm gaven aan modernisering.

Tijdens het seminar werd in een achttal bijdragen ingegaan op deze veronderstelling waarbij telkens aandacht besteed werd aan de concrete wijze waarop confrontaties plaatsvonden, wat ze teweegbrachten, de verschillen in receptie, alternatieve samenlevingsvormen, onbedoelde gevolgen van bepaalde reacties, kortom: hoe werd de vernieuwing door de diverse maatschappelijke groepen gepercipieerd? Hoe beleefden katholieken en protestanten de veranderingen, hoe verwoordden zij hun waarnemingen, welke handelingen vloeiden uit die percepties voort, welke bedoelingen hadden zij daarmee en hoe werden deze gemotiveerd? Daarbij dient aangetekend te worden dat veranderingen niet lijdzaam ondergaan behoeften te worden. Integendeel: er was in veel gevallen juist sprake van een actieve receptie, toe-eigening en vormgeving.

Het seminar werd geopend met een historiografische beschouwing door *J. Tollebeek* (Leuven) waarin werd nagegaan op welke wijze Nederlandse en Belgische historici in de periode 1870-1940 de maatschappelijke vernieuwingen hebben beschreven, bestreden of verworven. Vervolgens sprak *D.J. Wolffram* (Amsterdam) over de visie en rol van de orthodox-protestanten in de Nederlandse politiek aan de hand van de armenzorg en schoolstrijd. In een opmerkelijk referaat waarin de 'psychische factor' centraal werd gesteld ging *J. Art* (Gent) in op de vraag in hoeverre de wijze van reageren op 'permanente vernieuwing' werd bepaald door karakter- en persoonlijkheidsgebonden factoren. Uitgaande van de katholieke geestelijkheid, meer in het bijzonder de jezuiten, werd gesteld dat hoe langer een instelling gezaghoudende functies voorbehoudt aan kandidaten met een specifiek persoonlijkheidstype, des te groter de kans is dat het beleid van die instelling het stempel gaat dragen van de karakter-eigenaardigheden van zijn kader, vooral wanneer het gaat om een sterk hiërarchisch gestructureerd instituut. De clerus is in de visie van Art een goed te bestuderen 'sleutelgroep' die grote invloed gehad heeft op het perceptiesysteem van de gewone gelovigen.

Hoe verhielden verzuiling en nationalisme zich tot elkaar? Deze kwestie werd behandeld door *J. van Miert* (Amsterdam) die de betekenisveranderingen van het nationalisme bekeek voor katholieken en orthodoxe protestanten in Tiel en Winschoten. Daarbij ging hij met name in op nationalistische uitingen, zoals oranjefeesten (een specifieke vorm van 'civil religion'), door de

niet-elites. *W.P.R.A. Cappers* (Groningen) behandelde een geheel ander thema om de beleving van moderniteit te toetsen. Hij bekeek met gevoel voor detail enkele geruchtmakende uitvaarten in de periode 1869-1919 (onder andere te Oss, Broek-Sittard en de crematie van Domela Nieuwenhuis te Amsterdam) om enerzijds te zien in hoeverre de medisch-hygiënische voorschriften werden nageleefd en ervaren en anderzijds wat de confessionele reacties op lijkverbranding waren.

De 'maakbaarheid' van de samenleving werd in katholieke kring tijdens het interbellum, zo betoogde *C. Hartveld* (Amsterdam), vooral opgevat als ordening: enerzijds volgens de religieuze gedachtenwereld van de christelijke sociale ethiek (denk aan de pauselijke encyclieken) en anderzijds volgens wetenschappelijke criteria in economische en psychologische zin (bedrijfsorganisatie en psychotechniek). *M. Derks* (Nijmegen) gaf onder de titel 'Fiere sportlijven en kenauturnsters' een intrigerend overzicht van katholieke percepties van moderne sportbeoefening (1910-1940). Na aanvankelijke aarzeling werd door mannen beoefende moderne sport (met name voetbal) door de clerus positief gewaardeerd: de heidense sportheld werd een moderne katholieke sportman. Wat sportbeoefening door vrouwen betreft lagen de zaken heel anders. Deze beperkte zich hoofdzakelijk tot collectief uitgevoerde gymnastiek met vele beperkende voorschriften. De spreekster ging met name in op 'De Graal'-beweging waarin zij de ambivalente boodschappen van de rooms-katholieke bewegingscultuur analyseerde.

Ter afsluiting besprak *S. Hellmans* (Diepenbeek/Antwerpen) een analysemodel om de evolutie van sociale bewegingen in de negentiende en twintigste eeuw te duiden. Hij onderscheidt daarbij drie dimensies (de *problematiek* waar een sociale beweging voor staat, de *organisatie* en de specifieke *vormgeving* in een subcultuur) alsmede drie niveaus (*persoon*, *organisatie* en *beweging*) die zoveel mogelijk met elkaar geassocieerd dienen te worden wil de beweging succesvol zijn. Aan de hand van de evolutie van het katholicisme als sociale beweging illustreerde hij respectievelijk het negentiende-eeuwse *réveil*, de opbouw van een breed vertakt netwerk na 1880 alsmede de toenemende dissociatie van persoon (dalend misbezoek), organisatie (scholen, vakbonden) en beweging na 1945. Legden de historici de nadruk op gedetailleerde case-studies die wat breder werden uitgewerkt, de socioloog Hellemans concentreerde zich daarentegen op een theoretisch model om de sociale werkelijkheid te begrijpen. De verschillen in benadering en onderzoeksresultaat stonden garant voor levendige discussies, die in een aangename, open sfeer gevoerd werden en die niet, zoals veelal op congressen gebeurt, halverwege 'vrijblijvend' afgebroken werden. – Gerard Rooijackers.

Studiedag Volkscultuur in de Lage Landen, 7 maart 1992

Op zaterdag 7 maart 1992 vond er in het congrescentrum Beekse Bergen te Hilvarenbeek een studiedag plaats over volkscultuur in de Lage Landen, toegespitst op de volksmuziek, -dans en -zang. De studiedag werd georganiseerd door het Nederlands Centrum voor Volkscultuur en de Vlaamse Culturele Koepel.

Herman Pleij, hoogleraar historische Nederlandse letterkunde aan de UvA, hield een inleidende lezing over volkscultuur en het eigene daarvan. Men blijkt weer intensief op zoek naar eigen identiteit en gedrag die we in de loop der eeuwen menen te zijn kwijtgeraakt. Braderieën, een bloeiend verenigingsleven en oprichting van nieuwe rederijerskamers (toneelverenigingen) noemt hij voorbeelden waarin het toenemende interesse voor ons erfgoed tot uitdrukking komt. Pleij wees erop dat ook de universitaire wereld steeds meer belangstelling toont voor wetenschappelijke bestudering van het fenomeen volkscultuur.

Na de cultuurhistorische uiteenzetting van Pleij hield de astrofysicus *Gerard Bodifée* een heftig pleidooi voor handhaving van de cultuureigen elementen als taal en religie. Hij beschouwde de huidige ontwikkeling, waarin culturen door middel van commercie en technologie worden gehomogeniseerd, zeker niet als een vooruitgang. De diversiteit binnen Europa ziet hij juist als een verzameling zinvolle handicaps waarmee onze creativiteit gestimuleerd wordt. Ook de wetenschap heeft zijns inziens deze verschillen nodig om steeds weer nieuwe denkpatronen te kunnen ontwikkelen.

De Nederlandse volksdans stond centraal in de lezing/demonstratie van *Elsche Korff en Frans Tromp*. Sinds de jaren '70 hebben zij zich intensief beziggehouden met met dit genre, waarover lange tijd erg weinig bekend was. Inmiddels blijkt er een toenemende belangstelling bij de Nederlandse volksdansgroepen om ook hun eigen, regionale dansrepertoire uit te voeren. Door studie naar niet alleen dansen en melodieën, maar ook naar klederdracht en context, weten we nu meer over Nederlandse volksdansen. Een aantal daarvan werden gedemonstreerd door de groep Pieremachochel.

De lezingen die in de middag volgden, waren vrij algemeen van aard. Zij gaven weliswaar een globaal overzicht van het cultuurbeleid van de laatste jaren, maar specifieke aspecten met betrekking tot volkscultuur kwamen daarbij niet aan de orde.

Ton Bevers (socioloog, Erasmusuniversiteit Rotterdam) belichtte in zijn lezing het kunstbeleid van de Nederlandse overheid. Dit zou gericht zijn op behoud, ontwikkeling en spreiding van de cultuur. Voorts schetste hij de vijf belangrijkste factoren die blijken een onderzoek bepalend waren voor de culturele belangstelling van mensen: milieu, opleiding, sociale netwerk, beschikbare tijd en geld. Tevens is gebleken dat de culturele interesse vooral in de middenklasse toeneemt.

Het Vlaamse cultuurbeleid van de laatste dertig jaar werd door *Hugo Rau*, stafmedewerker van De Brakke Grond in Amsterdam, besproken. De opeenvolging van vele verschillende ministers die gedurende deze periode het cultuurbeleid bepaalden, maakte duidelijk dat er van enige consistentie in dit beleid geen sprake kon zijn.

Ole Bijster, tot voor kort directeur van de Nederlandse Vereniging voor Kunstzinnige Vorming, sprak vanuit zijn werkervaring over de relatie tussen Amateuristische Kunstbeoefening en Kunstzinnige Vorming. Hij kon melden dat WVC jaarlijks een bedrag van 300 miljoen gulden aan de A.K. besteedt ten behoeve van kwaliteitsverbetering, cultuurparticipatie en internationalisering. Opmerkelijk noemde hij de ontwikkeling dat vrijetijdsbesteding aan kunstbeoefening de laatste jaren niet is toegenomen, terwijl sport en doe-het-zelf-activiteiten daarentegen steeds meer worden bedreven.

De Europese Gemeenschap kwam wederom aan de orde in de lezing van *Wilfried Vandaele*, algemeen secretaris van het Algemeen Nederlands Congres. In tegenstelling tot Bodifée zag hij ook positieve aspecten van de eenwording. Vanuit zijn functie met betrekking tot de uitvoering van het Belgisch-Nederlands Cultureel Verdrag bepleitte hij de voordelen van een goed samenwerkingsverband tussen Nederland en Vlaanderen.

Laatste spreker was *Stefaan Top*, die de ondankbare taak had een veel te lange opeenvolging van lezingen af te sluiten. Hij presenteerde de uitslag van een enquête waarin Nederlandse en Vlaamse muziekgezelschappen waren gevraagd naar hun identificatie met Nederlandse cultuur, en hoe dit in repertoirekeuze en externe contacten tot uitdrukking komt. Helaas resulteerde het in een opsomming van percentages, die de toehoorders geen enkel houvast boden om hieraan genuanceerde interpretaties te kunnen ontleen.

Mijns inziens waren er teveel verschillende uitgangspunten vanwaaruit de dag was georganiseerd. Was het, zoals aangekondigd, een studiedag over volksmuziek, -dans en -zang in de Nederlanden, gericht op de vele muziekgroepen wier behoeften door middel van deze dag zouden worden geïnventariseerd? De aandacht voor zang, muziek en dans beperkte zich tot de lezing van Korff en Tromp en de optredens van het koor Fiori Musicali, de volksdansgroep Edelhart en de volksmuziekgroep 't Kliekske. Stond – zoals het middagprogramma deed vermoeden – het cultuurbeleid centraal, waarbij volkscultuur gemakshalve gelijkgesteld werd aan Amateuristische Kunstbeoefening en Kunstzinnige Vorming? Of was het uitgangspunt de angst voor Europese eenwording, waaruit een soort alliantiedrang van Vlaanderen en Nederland lijkt te ontstaan, teindeinde ons cultuurgoed een betere bescherming te bieden?

In het kader van 'Volkscultuur in de Lage Landen' en de beoogde samenwerking zou het wellicht zinvoller zijn geweest om niet alleen culturele overeenkomsten tussen Vlamingen en

Hollanders, maar ook de verschillen in perceptie en beleving van het begrip volkscultuur te belichten. Zowel in historisch als in sociaal-cultureel opzicht zou dit op studiedagen als deze veel zorgvuldiger geformuleerd of op zijn minst geïdentificeerd moeten worden, alvorens speciale thema's aan de orde te stellen. – A.H. de Jong.
